

waardige en ingewikkelde schaakpartij met als inzet de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden die, zoals bekend, in februari 1716 uiteindelijk door de Staten-Generaal aan Karel VI van Habsburg werd overgedragen. G. van Dievoet vraagt in 'De *Institutiones juris publici universi*' van A. Bauwens, professor van publiekrecht te Leuven in 1723-24' (527-548) aandacht voor de heel korte periode waarin A. Bauwens (1674-1724), namelijk in 1723 tot 1724 gesalarieerd publiekrecht mocht doceren, en aan diens onvoltooid gebleven 'Institutiones'. Pas dertig jaar na Bauwens dood durfde men het in Leuven weer aan dit gevaarlijke vak op hooggeleerd niveau te laten geven. Een belangrijk facet van het bureaucratiseringsproces is ongetwijfeld gelegen in het houden van een financiële administratie. Op een aspect daarvan wijst L. van Buyten in 'Theorie en praktijk voor de financiële instellingen van het ancien régime: de verborgen facetten van het rentmeesterschap' (549-566). Voor een bijzonder fenomeen in een absolutistisch bestuur: het opheffen van een regeringsinstelling, vraagt M. Baelde aandacht 'De afschaffing van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen (1757)' (567-580). De uitermate vehemente en gewelddadige uitbarsting van burgerlijke ergernis over de heren studenten, 'de Philosophen' en de daaruit voortgevloeide processen vormen het onderwerp van een boeiende studie van J. Dauwe, 'Een jurisdictiegeschiedenis tussen de Leuvense Universiteit en de Raad van Brabant naar aanleiding van bloedige studentenrellen in 1757' (581-603). J. Roegiers analyseert een conflict-episode tussen kerk en staat inzake huwelijksrecht, waarbij de officiaal van de Gentse bisschop Jacobus Clemens - auteur van een weerlegging van Lérédants etatistische thesen - een tragische rol speelt 'Kompetenzkonflikte im Eherecht der österreichischen Niederlande. Der Fall des Genter Offizials Clemens (1768)' (605-618). Deze studie vormt een waardig slot van deze over het algemeen zeer interessante bundel.

A.H. Huussen jr.

F. Vanhemelryck, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het ancien régime (1404-1789)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie van wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren, XLIII, nr. 97; Brussel: Paleis der Academiën, 1981, 445 blz., kaarten, grafieken, BF1200,—, ISBN 90 6569 303 3).

De auteur van deze grote, op omvangrijk serieel archiefonderzoek steunende studie heeft in 1978 in dit tijdschrift (*BMGN* 93, 177-206) gewezen op de betekenis van systematisch onderzoek in rechterlijke archieven voor historische criminologie, voor strafrechtsgeschiedenis en voor de sociale geschiedenis in het algemeen. De afgelopen decennia is ontegenzeggelijk erg veel verkennend onderzoek op deelterreinen gedaan, terwijl ook de grote thema's niet onbesproken bleven. Heksenprocessen, sodomievolvingen en oproeren staan weer volop in de belangstelling. De emancipatie van een nieuwe discipline heeft plaatsgevonden: nationale werkgroepen en een overkoepelende 'International Association for the History of Crime and Criminal Justice' onder patronaat van het Maison des Sciences de l'homme te Parijs. Naast de *Newsletter* van de IAHCJ (sinds 1979) geeft *Criminal Justice History, an International Annual* (I, 1980) een respectabel gezicht aan een nieuw interdisciplinair veld van onderzoek op de grens van recht, sociologie en antropologie.

Vanhemelryck heeft zich al geruime tijd intensief met het terrein van wat ik gemakshalve maar criminaliteitsgeschiedenis noem, beziggehouden. Een lange lijst van publikaties legt daarvan getuigenis af. Deze studie over de criminaliteit in de ammanie van Brussel tijdens

de late middeleeuwen en het ancien régime kan misschien het best geplaatst worden in de Franse traditie van grootse regionale studies, gebaseerd op seriële analyse van gerechtelijke archiefrekenen – een methode die met name Chaunu en zijn leerlingen hebben bepleit en toegepast. Dit boek valt uiteen in vier delen. In het eerste bespreekt de auteur de gesteldheid van het overgeleverde bronnenmateriaal. Hij toont onbewimpeld de beperkingen die, soms grote, lacunes in het bronnenmateriaal opleveren voor de geldigheid van diachrone generalisaties. Het tweede deel (67-307) behandelt de misdrijven, het derde (307-344) de misdadigers. Het laatste deel (345-410) is gewijd aan wat bescheiden worden genoemd ‘enkele criminogene factoren’. De schijn die hiermee wordt gewekt als zou de auteur meer geïnteresseerd zijn in de misdrijven dan in de misdrijvers, is bedrieglijk. Ook in dat omvangrijke tweede deel komen de daders immers aan bod. Vanhemelryck heeft de misdrijven in negen categorieën ondergebracht: 1 religieuze vergripen (godslastering, heiligschennis, ketterij, toverij), 2 misdrijven tegen de lichamelijke integriteit (doodslag, moord enz.), 3 tegen de openbare zedelijkheid en de ‘orde der familie’ (prostitutie, verkrachting, sodomie), 4 tegen eigendom (diefstal, roof, heling), 5 tegen het gezag (verraad, banbreuk), 6 tegen de openbare trouw (muntvervalsing, meineed), 7 tegen de eer, 8 leegloperij, bedelarij, en 9 politie-overtredingen. Zoals elke systematiek is deze natuurlijk aanvechtbaar – de zigeuners worden in dit hoofdstuk besproken (280-292) en niet in het derde, – maar ze is aanvaardbaar. De misdadigers analyseert de auteur vanuit vier invalshoeken: vrouwen en mannen, kinderen, sociale demografie, stad en platteland. Vanhemelryck is er ongetwijfeld in geslaagd een enorme hoeveelheid gegevens zinrijk te ordenen en deze te plaatsen in het kader van de Belgisch-Nederlandse en internationale literatuur over criminaliteitsgeschiedenis. Wat dat betreft is zijn studie informatief en exemplarisch.

Toch zijn er minstens twee aspecten waarvan ik de afzonderlijke behandeling heb gemist: de evolutie van straftoemeting en van strafprocesrecht. Evenals de ontwikkeling van de vervolgende instanties, de strafwetgeving en de administratieve procédés (wijze van registratie en dergelijke) komen beide aspecten door het boek heen weliswaar aan de orde. Een aparte bespreking is misschien om plausibele redenen van compositie achterwege gebleven, maar toch zijn deze aspecten wel zo belangrijk dat een uitvoerige confrontatie met de internationale discussie deze studie aan importantie had doen winnen.

Wat de ‘verklaring’ van het verschijnsel misdrijf en zijn bestraffing aangaat, heeft de auteur zich niet laten verleiden tot één theorie of model. De pluriformiteit van een historisch verschijnsel als criminaliteit mag sommigen tot wanhoop drijven, onze auteur heeft de rijkgeschakeerde scala van criminogene factoren ongetwijfeld recht gedaan in zijn laatste hoofdstuk. Hooguit zou men de schrijver er een verwijt van kunnen maken dat hij in zijn Woord vooraf (5) wel beweert dat de historische criminaliteit van belang is voor de documentatie van de criminologie, maar dat hij toch slechts weinig conclusies naar voren brengt waarmee de moderne criminoloog uit de voeten kan. Aangezien de auteur zelf opmerkt (56) dat deze criminaliteitsstudie zich beperkt tot de ‘gewone bevolking’ – de andere standen werden voor eigen rechtbanken berecht – is zijn voorstelling van zaken meer eerlijk dan billijk: ‘Het is een verhaal over de schaduwkanten van de samenleving met de mens in zijn meest morbide gedaante in de hoofdrol. Het is geen fraai verhaal maar het is een onmisbaar deel van de historische werkelijkheid die het beeld van de mens helpt vervolledigen’ (5). Indices op namen en zaken vormen de onmisbare toegangen tot dit rijke magazijn.

A.H. Huussen jr.

Patricia Carson, *James van Artevelde, the man from Ghent* (Gent: Story-Scientia, 1980, 204 blz., BF 1320,—, ISBN 90 6439 219 6).

Hoewel er van Jacob van Artevelde weinig is overgeleverd in contemporaine bronnen – enkele vermeldingen in de Gentse stadsrekeningen, enig materiaal in Engelse archieven, waaronder drie brieven van Van Artevelde zelf, berustend in het Public Record Office in Londen – heeft men in de negentiende eeuw bijzonder veel over hem geschreven. De schrijfster, niet onbekend met de geschiedenis van Gent, vestigt vanaf het begin de aandacht op deze enerzijds merkwaardige, en anderzijds zo begrijpelijke discrepantie. Zo weinig mogelijkheden er zijn om een biografie aan Van Artevelde te wijden, zoveel kans was er de legende-vorming rond 'de man van Gent' nader te onderzoeken. Mevrouw Carson ordent alle 'harde' gegevens over Van Artevelde, schift mythen en bedenkzels er uit en treedt daarmee in de voetsporen van 'the big historical guns' Pirenne, Lucas en Van Werveke. De onverklaarbare wijze waarop Van Artevelde aan de macht kwam wordt uitvoerig behandeld. Zeven jaar lang immers (vanaf begin januari 1338) regeerde hij Gent en Vlaanderen. Hij behoorde tot de *homines novi*, de groep die na 1302 aan de macht was gekomen. In bijna alles verschilde deze van het oude dertiende-eeuwse patriciaat: 'er was ruimte voor jong talent; noodzakelijk was een zeker fortuin, ervaring, handigheid en goede relaties' (26). Het beleid van Van Artevelde was er allereerst op gericht de wolimport uit Engeland veilig te stellen. Daarbij kwam hij, zoals bekend, in moeilijkheden met zijn eigen graaf, Lodewijk van Nevers, die zijn vazallitische trouw aan de Franse koning liet prevaleren boven de economische belangen van zijn Vlaamse onderdanen. Van Artevelde hield de deur tot een compromis met Lodewijk zo lang mogelijk open. Vlaanderen bleef aanvankelijk neutraal in het conflict tussen Engeland en Frankrijk. In 1340 ging evenwel het roer om: Edward III werd in Gent gehuldigd als koning van Frankrijk. Deze wisseling van leenheer was wel acceptabel voor de Vlaamse steden maar niet voor de graaf. Van Artevelde's kracht was voornamelijk gelegen in de wijze waarop hij de twee belangrijkste Gentse gilden, de wevers en de vollers, tot samenwerking wist te nopen in het stadsbestuur. Niet alleen in Gent, maar ook in andere Vlaamse steden zoals Oudenaarde en Kortrijk waren er in die tijd regelmatig terugkerende spanningen en conflicten tussen beide gilden.

Hoe en waarom Jacob van Artevelde ten val kwam wordt ook in dit boek niet opgelost, kan ook niet opgelost worden bij zo weinig vaststaande feiten. Wel wijst de schrijfster op enkele factoren die meegespeeld kunnen hebben, de volledige onderschikking van de kleine steden en het platteland van Vlaanderen aan de belangen van Gent. Reeds in 1343 leidde dit tot verzet: een teken aan de wand? Of de opnieuw opblaiende conflicten tussen wevers en vollers in de stad (1345 Zwarte Maandag) waarbij de vollers het onderspit dolven en het wankel evenwicht teloor ging? Of, tenslotte, de medewerking van Van Artevelde aan Edwards pogen om zijn eigen zoon tot graaf van Vlaanderen te verheffen?

Wordt dit alles in de eerste drie hoofdstukken uiteengezet, in hoofdstuk IV ('The Tapestry') analyseert mevrouw Carson de berichten over Van Artevelde bij laatmiddeleeuwse kroniekschrijvers. Zij toont aan hoe Froissart – diens kronieken 'were always inspired by his interest in noble order of things and he would certainly have been a military correspondent had he worked in Fleet Street' (121) – steunend op het werk van Jean Le Bel hem beschrijft als een sluwe vos die geweld niet schuwt, een rebel tegen de adelsheerschappij.

Het vijfde hoofdstuk, naar mijn mening een van de aardigste ('The Hidden Promoters'), schildert het voortleven van de man van Gent in historiografie en maatschappij van de negentiende eeuw. Voor zijn promotors werd hij de leider van de Vlaamse nationaliteit tegen